

Ткачук С.І.

Уманський пед.університет

КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В статті розкривається феномен вивчення культури та вплив її на формування технологічної культури в майбутніх учителів освітньої галузі «Технологія».

Сьогодні справедливо відмічені вузькість і однобічність формаційного підходу до аналізу історичного розвитку, і все частіше застосовується цивілізаційний підхід, який дозволяє в сукупності охопити всі основні характеристики того або іншого етапу розвитку суспільства.

Багатофункціональні соціально-культурні феномени учені називають по-різному: культурно-історичні типи (Н. Данильовський), розвиток культури (О. Шпенглер), мета культури (П. Сорокін). Ці соціально-культурні системи не співпадають ні з нацією, ні з державою, ні з якою-небудь соціальною групою. Але вони визначають характер все більш дрібних соціальних утворень.

Інтерес до феномену культури визначається в наші дні багатьма обставинами. Сучасна цивілізація стрімко перетворює навколишнє середовище, соціальні інститути, побутовий устрій. В зв'язку з цим, культура оцінюється як чинник творчої діяльності, джерело суспільних змін.

Розглядаючи культуру як засіб людської цивілізації, можна виявити невичерпні можливості її як соціальної цінності.

Потреба у вивченні феноменів культури обумовлена також руйнуванням природного середовища. Стоншування озонового шару над Землею, загибель лісів, забруднення повітря і води - ці негативні плоди людської діяльності оцінюються як результат згубної людської практики.

Необхідність і можливість культурологічного підходу до виділення етапів суспільного розвитку пов'язана з проблемами співвідношення техніки і культури. Техніка по своєму походженню є породженням культури, історія показує обумовленість техніки культурою, і навпаки.

Через культуру, яка забезпечує глибоке занурення в світ психології людей і народів, можна показати дії розвитку історії, таємниці людського буття.

Історія показує, що саме культура, а не ідеологія, економіка або політика, є евристичним засобом збагнення миру. Глибоко був правим Н. А. Бердяєв: щоб зрозуміти таємниці історії, треба розглянути культуру динамічно, глибоко проникнути в її фатальну діалектику. Всі прямолінійні вчення про прогрес не витримують ніякої критики і втратили свою актуальність. Наприклад, основна причина появи капіталізму саме в Європі пов'язана з протестантизмом, різновидом християнства, який забезпечив особливий психологічний настрій і етичні переваги людей до реформаторської діяльності.

Поняття "культура" народилося в Стародавньому Римі, як опозиція поняттю "натура" - тобто природа. Воно означало "оброблене", "штучне" в протилежність "природному", "первозданному", "дикому" і застосовувалося перш за все для розрізнення рослин, що вирощувалися людьми, від дикорослих. З часом в культуру почали включати коло предметів, явищ і дій, які мали людське, а не божественне походження.

У філософський вжиток поняття "культура" ввійшло в XVIII столітті, переставши бути словом побутової мови.

Сьогодні поняття "культура" охоплює всі сторони діяльності людини і суспільства. Тому розрізняють політичну, економічну, правову, етичну, екологічну, художню, технологічну, професійну і інші види культури.

Зазвичай виділяють матеріальну і духовну форми культури. Матеріальна культура включає сукупність матеріальних цінностей, засобів виробництва, предметів праці. Під духовною культурою розуміється

сукупність ідей, переконань, знань, етичних норм, якостей і властивостей людини.

Починаючи з означення поняття «культура», яке майже однаково звучить у більшості європейських мов. Цей термін широко вживається у всіх сферах людської життєдіяльності. Сучасна культурологія має надзвичайно багато визначень зазначеної дефініції, жодна з яких не стала загальноприйнятною. І, як зазначає Іван Дзюба, вчений зі світовим ім'ям, хтозна, чи перспективні пошуки тотальної формули культури – «явища динамічного, що перебуває у стані вічного творення і принципової незакінченості, а отже й принципової неозначеності» [2].

Зрозуміло, знайти остаточне визначення поняття «культура», разом з тим усвідомити, що розгляд та аналіз різних аспектів визначень цього поняття наблизить нас до розуміння його багатогранного змісту.

Наприклад: можна виокремити та розглянути окремі підходи до визначення культури:

- продуктивний, який будується на розумінні культури як способів і продуктів людської діяльності;
- аксіологічний, який інтерпретує поняття культури як систему матеріальних та духовних цінностей;
- соціологічний, який будується на протиставленні категорій Культура-Натура.

У буквальному перекладі з латинської мови слово «культура» («culture») означає культивувати або обробляти землю з метою забезпечення потреб людини, а також результат цієї діяльності [2]. Під культурою, на протигагу природному, тобто не створеному людиною, розуміють способи і продукти (артефакти) людської діяльності.

Беззаперечним визнається той факт, що культура є витвором людських спільнот, їхньої діяльності. Проте виникає питання, звідки беруться сили, які знищують культуру? Виникає потреба зрозуміти, що саме у людській діяльності створює культуру, а що її руйнує.

Категорії «культура» та «діяльність» історично взаємообумовлені. Саме діяльність є загальною визначеністю культури, її предметної сфери, умовою творення змістових потенціалів буття. У свою чергу, культура є універсальною характеристикою діяльності, яка «задає соціально-гуманістичну програму і визначає спрямованість того чи іншого виду діяльності, її типологічних особливостей і результатів» [2].

Проте культура не зводиться лише до діяльності. Окрім актів дії, вона охоплює духовні цінності людини, її внутрішній світ. Відоме віковичне прагнення людини до відбиття своїх відчуттів, ідей, уявлень про явища світу у різноманітних предметних формах, у знаках і символах. Прагнення людини, щодо створення матеріальних цінностей є найважливішою умовою її природного розвитку та повноцінного здоров'я.

Аксіологічний підхід до визначення культури інтерпретує її як систему матеріальних та духовних цінностей. Такий підхід є особливо важливим з огляду на вимоги сучасного суспільства щодо формування нового типу технологічної культури.

В 30-ті роки ХХ ст. вітчизняний дослідник української культури Дмитро Антонович висловив думку, що «культурою вважаємо все, що має людина чи громада людей не від природи, а вже від власного розуму і власної творчості як в царині матеріальній, так і в духовній, в царині громадського життя, звичаїв та побуту». Для вченого культура не є результатом, а є процесом творчості, певним рівнем розвитку.

Проблеми пов'язані з творчістю завжди привертали до себе увагу. Перед людством постійно стояло і стоїть завдання досягнути таємниці світу, природи, буття. Успішне розв'язання його можливе лише за умови ціннісно-змістового творчого розвитку суспільства. Педагогіка визначає творчість як діяльність, результатом якої є створені матеріальні і духовні цінності, що мають об'єктивну і суб'єктивну значущість. Важливим є визначення творчості як продуктивної діяльності за параметрами свободи та оновлення, змістом якої виступає актуалізація [3].

Леонід Баткін у свій час піддав гострій критиці тлумачення культури, яке зводиться до чогось закінченого, що передається з покоління до покоління, що можна вивчити і на перший план висунув актуальну творчість як центральний аспект культури. Він стверджує: «...культуру не можна „знати“, її ніколи не знають, її творять» [1]. На творчому акті як визначальному елементі культури наголошує також Євген Маланюк: «Під прийнятим у нас словом «культура» розуміємо все те, що створене людиною. Підкреслюємо: створене, а не зроблене механічно, бо справжні культурні факти є наслідком творчого акту». Це стверджує також Ортега-і-Гасет: «Культура у своєму кращому розумінні означає створення чогось нового, а не поклоніння перед готовим витвором» [4].

У праці «Наукова теорія культури» Броніслав Малиновський поглибив концепцію культури, він наголосив на розумінні її як процесу, а також висунув ідею про функціональність культури та інституціональність її організації.

У своїй науковій концепції культури Анатолій Свідзинський зробив спробу синтезувати різні аспекти такого складного явища як культура, розглядаючи її як феномен самоорганізації ноосфери, яка є системою ідей, що їх породжує людський розум. Вчений визначає означену дефініцію як процес самоорганізації, тобто процес творення нового, який охоплює артефакти культури. Процес самоорганізації, що починається в одній сфері буття, виходить за її межі і впливає на процеси в інших сферах. «Розпочинаючись у ноосфері, культура глибоко впливає на всі аспекти людської діяльності, організовує матеріальне виробництво, стосунки людей між собою, а також людини з природою, власне все її буття у світі» [6].

Отже, як процес самоорганізації, культура потребує творчих зусиль її носіїв, творення нових цінностей, нового творчого, інтелектуального продукту. Якщо такі зусилля не докладаються, культура завжди занепадає, не дивлячись на її вагомий, набутий віками потенціал. Таким чином, стан культури визначається рівнем її конкретних носіїв, їхньою творчою

активністю, що спрямована на користь нації, на розширення простору в якому твориться порядок, відповідно із якого витісняється хаос.

Варто зазначити, що існуюча нині проблема творчої активності як особистості, так і суспільства в цілому, є наслідком і причиною занепаду культури, кризи духовних цінностей. На нашу думку важливу роль відіграє вплив сфери освіти на процеси майбутньотворення. На жаль, зараз не в повній мірі враховується той факт, що саме освіта як найбільш технологічна і гнучка частина культури працює на майбутнє, закладає основи перспективних змін. Стає очевидним, що від освіти багато в чому залежить чи будуть конструктивними ці зміни.

Важливою функцією культури є відродження справжнього значення цінностей минулого. Тому актуальною проблемою сучасної технологічної освіти є відображення у змісті й процесі навчання цінностей національної і загальнолюдської культури. Потрібно високо оцінити і зрозуміти ті цінності, які складають основу нового типу культури, сприяють її становленню і розвитку.

У своїх працях вчений Іван Дзюба розглядає сучасну українську культуру як систему, як цілісність творчих сил народу і вказує на важливість потреби усвідомлення себе як частки цілості української культури, «...за яку ти відповідаєш і від рівня якої сам залежиш у своїй творчій долі» [2].

В процесі підготовки майбутніх учителів освітньої галузі «Технологія» важливим має бути розуміння культури, зокрема, технологічної, що розгортається не лише в матеріальній, але й у духовній сфері та визначається як формування вищих якостей людини. Одним із найбільш повних визначень культури, ми вважаємо таке: «Культура – це реалізація потенціалу творчої діяльності, що характеризується відтворенням історичного досвіду в його потенціальності, невикористаних можливостей його подальшого збагачення». Цим самим підкреслюється, по-перше, наявність у будь-якому витворі культури історичного досвіду, а, по-друге, її конституювання як змістової системи, яка подає буття як текст [2]. Це визначення підтверджує

думку багатьох культурологів, що культуру не можна знати, її можна лише творити через емоційні переживання і власну майстерність.

У запропонованому проекті Декларації прав культури, розробленої до 90-річчя Д.С. Лихачова, підкреслюється, що «культура є визначальною умовою реалізації творчого потенціалу особистості й суспільства, формою ствердження самобутності народу й основою духовного здоров'я нації, гуманістичним орієнтиром і критерієм розвитку людини й цивілізації».

Джерела культури знаходяться у природі душі й духу, у вічному пошуку та природній гідності людини. Культура на сучасному етапі розвитку цивілізації розглядається як світ людини, як головна умова розумного життя, що оберігає особистість і суспільство від деградації, кризи та загибелі, можливість якої прогнозують інтелектуали світу. Здібність людини творити актуальні, творчі цінності й вміти їх успішно використовувати в житті є найважливішою характеристикою людської особистості, якості її життєдіяльності. Таким чином, мета сучасної освіти полягає у відтворенні культури, що є запорукою формування особистісних якостей майбутніх учителів технологічної освіти, їх суб'єктність.

Аналіз результатів наукових досліджень та наукових праць дає можливість стверджувати, що культура як змістова система зумовлює розвиток людської спільноти, тому що головними функціями її є: *по-перше*, побудова власного життя на досвіді (інформації) минулих поколінь, що розв'язує проблему самовідтворення як мінімальну умову існування кожної культури; *по-друге*, реалізація потенціалу творчої діяльності особистості та суспільства, що забезпечує оновлення життя нації; *по-третьє*, консолідація людських спільнот, єднання нації через творення спільних духовних цінностей, що визначають її глобальну поведінку, характер діалогу культур.

Необхідність поєднання у понятті культури сукупності артефактів (від лат. *artefaktum* – штучно зроблене) і духовного стану, який спричиняє творчість знаходимо у визначенні культури Володимира Яніва: «Органічну

цілісність об'єктивізованих від людини витворів, які залежать від її духовності, називаємо культурою» [8].

Поняття духовних цінностей є центральним у культурології. Вони формуються культурою і водночас скеровують дію тих механізмів, які здійснюють функції культури. Французький інтелектуал Анрі Мальро проголосив, що «XXI століття буде століттям духовності, або його зовсім не буде». Що ж таке духовність? Цим словом позначають усвідомлення єдності вічних цінностей – істини, добра, краси як джерела всіх витворів культури. Духовне включає гармонію трансцендентного (віра), раціонального (логос) і поведінкового (мораль) і є динамічним осердям культури. Це важливе для сьогодення поняття визначається як ціннісне «домобудівництво» особистості, якщо під нею розуміти не тільки неповторність внутрішнього світу індивіда, а й індивідуалізацію нації, бо вона сама є історичною особистістю. У культурології сформувався твердження, що культура існує лише в національному вигляді, бо саме нація втілює історичний досвід, творить актуальні цінності сучасності і є визначальною сферою функціонування культури. Втрата народу своєї культури призводить до розчинення її в інших народах.

Україна потребує відродження своєї культури, віковичної духовності, яка сягає часів Київської Русі і, навіть, ще глибше. Відродження культури, яка робить нашу державу суб'єктом світової історії. Цей шлях лежить через творення свого культурного простору, через конструктивну взаємодію з іншими культурами, через актуалізацію цінностей цивілізації. Якщо світ розглядати як модель єдиного цілого, то, зрозуміло, що вона складається з взаємопов'язаних елементів суб'єктивного. Розвиток такої моделі визначається цілями, які ставлять перед собою суб'єкти історії (нації), а також цінностями, які творяться їхніми культурами.

Здійснення і усвідомлення актів творення, переходу від потенційного до актуального, від минулого до майбутнього актуалізують питання творення

універсальної культури нового типу. Ця культура на сьогодні має декілька назв.

Розглянемо одну з них - технологічну культуру, як форму організації практичної діяльності, певну культуру розумової праці. Технологія може розглядатися не лише як інструмент досягнення цілей, як сукупність знань про способи і засоби обробки матеріалів, але й як спосіб критичного й усвідомленого мислення, прагнення особистістю компетентно вирішувати практичні проблеми.

В системі культури технологія займає значне місце. Значущість виокремлення технології як спеціально організованої діяльності, яка орієнтована на досягнення визначених результатів, в особливу предметну галузь культури не викликає ніяких сумнівів. Прийнято розділяти технології залежно від типу об'єктів, на створення яких вони орієнтовані – створення фізичних об'єктів, організація соціальної взаємодії, породження і трансляція символів і знаків тощо.

Існує велика кількість підходів до розуміння феномену технології. Назва освітньої галузі «Технологія» і нині потребує змістового визначення її власної назви.

Загальновідомо, що термін «технологія» грецького походження: від «техно» – майстерність і «логос» – наука. Початкове значення цього поняття – «опис майстерності», знання про майстерність.

Формування поняття технології пов'язано з періодом завершення промислових революцій у Європі. У 1860 році Йоганн Бекман у своїх книгах «Entwurf einer Allgem. Technologie» і «Anleitung zu Technologie» накреслив загальну схему науки «технології». Це поняття мало на меті систематизувати весь спадок майстерності європейської цивілізації, тобто записати образ і послідовність операцій створення продукції. Абсолютною умовою такого опису було відчуження виробничого процесу від майстра і подальше його відтворення.

Як зазначає А.А. Веселов, технології з'явилися під час виникнення масового виробництва, появи цехового виробництва, розподілу праці. Продукцію виробляла уже не одна людина – ремісник, а процес виготовлення її розбивався на операції. Вимоги масового виробництва поставили питання поопераційного навчання. Рецепторика, яка використовується під час масового виробництва видозмінюється, вона повинна враховувати особливості організації людей, інструментів і механізмів, які включені в процес цього виробництва. Так з'являється організаційна складова технології. Вона з'являється також у зв'язку з виникненням ринку. У свою чергу ринок, збут виникають у зв'язку зі збільшенням кількості продукції. До цього ринок існує як базар, не диктуючи ніяких умов. І це теж нова організаційна вимога: збут, доставка, транспортування і таке інше .

Так люди включаються у великі структури. Виникає відчужена праця. Технологія пов'язана з необхідністю методичного опису того, які знання до якого матеріалу і в якому поєднанні з інструментами або машинами застосовуються. Технологія – це знання про те, як штучне (знання) застосовується до природного (матеріалу): якими інструментами і в якій послідовності, включаючи часову послідовність та кінцевий результат.

Технологія тоді ефективна, коли вона суворо виконується. Задаючи порядок отримання очікуваного результату. У технології задано стандарт і норма якості продукту. З самого початку відомо, якої якості продукт треба отримати із даного матеріалу при певній послідовності операцій і інструментів.

М.Б. Павлова технологію визначає як «багатоаспектне поняття, яке поєднує в собі чотири сутнісні характеристики – об'єкт, знання, процес і волю (мотивації, потреби, наміри, цінності). Ці елементи знаходяться в складній взаємодії, результатом якої є матеріальний світ, що створений людиною (від космічного корабля до бутерброду) [5].

Ми вважаємо, що технологія – це не лише інструментарій для виготовлення виробу, вона є проявом матеріальних та духовних цінностей

тих, хто його проектує і виготовляє. У процесі реалізації технології формується культура особистості, важливі особистісні якості та компетентності. Таке розуміння технології піднімає її на соціокультурний рівень.

Поняття «технологія» з позиції технологічної культури можна визначити як послідовний і поетапний процес конкретних дій, операцій, комунікацій (уміння знайти потрібну інформацію, спілкування, діалог), що вибудовується відповідно до цільових установок на конкретний очікуваний результат. Процес технології передбачає врахування оптимальної реалізації людських і технічних можливостей. Поетапне планування і послідовна реалізація технології повинні гарантувати досягнення бажаних результатів.

В.Д. Симоненко «технологічну культуру» трактує як рівень розвитку перетворювальної діяльності людини, що виражений в сукупності досягнутих технологій матеріального і духовного виробництва і, який дає змогу їй ефективно брати участь в сучасних технологічних процесах на основі гармонійної взаємодії з природою, суспільством і технологічним середовищем, тобто комфортність тріади: природа – суспільство – техносфера [7].

Означена культура – це культура духовної, інтелектуальної (розумової) і практичної перетворювальної творчої діяльності, вона об'єднує людину, природу і суспільство в процес гармонійного й сталого розвитку. Дана культура визначає рівень розвитку суспільства, спрямовує технічний та технологічний прогрес, сприяє реалізації інтелектуального, творчого і духовного потенціалу нації.

Здійснений аналіз дає нам змогу сформулювати поняття «технологічної культури» у контексті її формування в майбутніх учителів технологічної освіти в процесі підготовки їх у навчальному закладі. В своєму аналізі поняття «культура», зокрема «технологічна культура» ми розглядаємо як спосіб реалізації творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя технологічної освіти спрямованого на вмотивоване

перетворення навколишньої дійсності, що характеризується процесами розпредметнення (засвоєння культурно-історичного, соціального досвіду людства) і опредметнення (набуття особистісного досвіду щодо творення художньо-матеріальних виробів) на основі культуродоцільного змісту технологічної освіти та оволодіння ним в процесі навчання.

Змістове визначення освітньої галузі «Технологія» стосовно пріоритету інноваційного гуманістичного спрямування трудового навчання стало основою для обґрунтування наукових засад формування культурологічного змісту та визначення закономірностей його процесу, який відповідав би соціальному замовленню і потребам суб'єктів освітнього процесу.

Отже, як процес самоорганізації, культура потребує творчих зусиль її носіїв, творення нових цінностей, нового творчого продукту. Якщо такі зусилля не докладаються, культура завжди занепадає, не дивлячись на її вагомий, набутий віками потенціал. Таким чином, стан культури визначається рівнем її конкретних носіїв, їхньою творчою активністю, що спрямована на користь для блага нації, на розширення простору в якому твориться майбутній потенціал нації.

Варто зазначити, що існуюча нині проблема творчої активності як особистості, так і суспільства в цілому, є наслідком і причиною занепаду культури, кризи духовних цінностей.

Докладний аналіз сутності поняття організаційної культури нової доби свідчить про те, що воно немає загальноприйнятого тлумачення, як і саме поняття «культура». Хоча існують різні підходи до пояснення сутності і змісту технологічної культури в різних сферах людської діяльності, проте всі вони сконцентровані на необхідності створення оптимальних умов для реалізації потенціалу творчої перетворювальної діяльності, надання їй цілісності і завершеності.

Гуманістична парадигма освіти спрямовує процес технологічної освіти на особистісний рівень, на формування загальної культури майбутніх

учителів, що чітко означено в нормативно-законодавчих освітніх документах. Важливим є визнання духовної унікальності кожної людини, врахування її прагнень, бажань, інтересів та потреб в процесі професійної діяльності.

Таким чином, на основі аналізу структурних компонентів «культури» можна констатувати, що технологічна культура є складовим елементом професійно-педагогічної культури вчителя технологічної освіти, необхідним компонентом творчої самореалізації та професійного самовдосконалення особистості майбутнього фахівця, глибокого володіння основами перетворювальної діяльності, готовності до інновацій і новаторства. Вона передбачає наявність у майбутніх педагогів системи технологічних знань, умінь і особистісних якостей.

Література:

1. Баткін Л. Неуютность культуры / Л. Баткін // Театр – 1989. – №5. – С. 12-17.
2. Дзюба І.М. З криниці літ: тритомовик / Дзюба І.М. – К.: Обереги: Гелікон, 2001. – (Сер. «Укр. модерна л-ра»). Т. II. – 848 с.
3. Кримський С.Б. Концептуальний лад аналізу перехідного періоду // Наукові записки НаУКМА. Філософія і право. – Т. 8. – К., 1999. – с. 25.
4. Ортега-і-Гасет Хосе. Вибрані твори / Ортега-і-Гасет Хосе. – К.: Основи, 1994. – 424 с. С. 307
5. Павлова М.Б. Образовательная область Технология: Теоретические подходы и методические рекомендации / М.Б. Павлова, Д. Питт. – Йорк: Технологическое и предпринимательское образование в России, 1997. – 81с.
6. Свідзинський Анатолій Самоорганізація і культура / Анатолій Свідзинський. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 288с.
7. Симоненко В.Д. Основы технологической культуры / В.Д. Симоненко. – М.: Изд-во БГПУ, 1998. – 268 с.
8. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен: УВУ, 1993. – 218 с.